

УДК 341.1

Е. Плешко,кандидат юридичних наук,
начальник відділу військової прокуратури
Південного регіону України,
полковник юстиції

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОБМЕЖЕННЯ ЕКСПОРТУ ОЗБРОЄННЯ

Сучасний світ є надзвичайно глобалізованим. Можна сміливо й навіть безапеляційно стверджувати, що жодна держава в ХХІ ст. не може прогресивно розвиватися й тривалий час існувати на рівні сталого задоволення життєвих потреб суспільства без співробітництва з іншими представниками міжнародного співтовариства. Особливо це стосується такої технологічно складної й затратної сфери відносин, як військова промисловість, що з втратою міжнародної складової співробітництва втрачає конкурентоздатність.

Метою статті є пошук можливих важелів впливу на державу-агресора для мінімізації негативних наслідків її правопорушення та якомога швидшого припинення військових дій для недопущення розширення меж військового конфлікту.

Ця проблематика знайшла відображення в працях вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, насамперед у галузі міжнародного та європейського права: Е.Х. Аречага, І.М. Арцибасова, Б.М. Ашавського, К.А. Бекашева, Р.Л. Боброва, Г. де Буркі, Р.А. Вессель, Л. Вудса, О.М. Гладенка, Г.В. Ігнатенко, А.Я. Капустіна, Є.І. Козлової, С.Ю. Кашкіна, П. Крейга, Ю.М. Колосова, Ф.Ф. Мартенса, О.О. Мережко, О.І. Тиунова, Б.Н. Топорніна, Г.І. Тункіна, Т.К. Хартлі, Е.А. Шибяєва, Л.М. Ентіна, Ю. М. Юмашева та інші.

Аналіз військових конфліктів останнього століття підтверджує цей висновок. Так, обмеження, встановлені Версальським мирним договором стосовно зростання військового потенціалу Німеччини після Першої світової війни, були надзвичайно ефективними,

і якби не їх порушення країнами-переможницями (США, Великобританія та Франція), Німеччина не змогла б у такий короткий термін підготуватися до широкомасштабного конфлікту. Згідно з достовірними даними з 28 основних видів сировини напередодні Другої світової війни Німеччина мала лише 7 власних. Близько 50% стратегічної сировини й матеріалів вона імпортувала із США, Великобританії та Франції. Головним постачальником нафтопродуктів напередодні війни були США. За допомогою компанії США, Великобританії та Франції за короткий термін у Німеччині було побудовано більше 300 крупних військових заводів. Наглядним прикладом є також економічне й військово-технічне співробітництво СРСР і Німеччини в 1926–1933 рр., яке з приходом А. Гітлера до влади було переглянуто в серпні 1939 р. У червні 1935 р. було укладено англо-німецьку морську угоду, яка стала двостороннім порушенням Версальського мирного договору. Велике значення для Німеччини в умовах морської блокади з боку Великобританії мав транзит товарів через територію СРСР із Близького й Далекого Сходу: у квітні-грудні 1940 р. через СРСР пройшло 59% німецького імпорту та 49% експорту, а в першій половині 1941 р. – відповідно, 72% і 64%. Нестримна мілітаризація Німеччини призвела до колосальних диспропорцій в економіці й величезного зростання державної заборгованості, яку А. Гітлер сподівався погасити за рахунок захоплених земель.

Наша держава знаходиться в умовах відкритої (Кримський півострів) і латентної (Донбас) агресії Російської

Федерації, адже її дії цілком підпадають під визначення агресії, дане в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1974 р. Наведений нами історичний приклад трагічного продовження військового співробітництва з державою-агресором наглядно демонструє, що в міждержавних військових конфліктах не може бути «байдужих» сторін. Це постає як із норм міжнародної моралі, так і із сучасного міжнародного права та права Європейського Союзу (далі – ЄС).

Актуальність цієї проблематики підтверджують також зміни зовнішньополітичних відносин у зв'язку з виконання контракту між Францією та Російською Федерацією на будівництво десантно-вертолітних кораблів-доків (далі – ДВКД) типу «Містраль» для російського флоту. Відомо, що після закінчення «холодної війни» військова промисловість європейських країн переживала не найкращі часи. З 2009 р. до 2012 р. військові бюджети 26-ти країн-учасниць Європейського оборонного агентства скоротилися на 30 млрд євро. Предметом же цього контракту став тип корабля винятково наступального призначення, що має другу назву «корабель інтервенції». Сума контракту, укладеного французькими суднобудівниками на будівництво двох «Містралів» для Росії ще в 2008 р., складає 1,2 млрд євро. На фоні поглиблення кризи військового суднобудування в Європі з комерційної точки зору його укладення було надзвичайним успіхом. Франція не зважила навіть на те, що такий корабель потрібен країнам, які збираються проводити широкомасштабні десантні операції, як і на пояснення мотивів покупки «Містралів» під час укладення договору представником РФ адміралом В.С. Висоцьким: «Якби в Росії під час конфлікту з Грузією був корабель типу «Містраль», то Чорноморський флот виконав би своє завдання за 40 хвилин, а не за 26 годин». Проте ці аргументи можна віднести до «міжнародної моралі», адже РФ не перебуває під дією ембарго ООН і ЄС на поставку зброї. Проте й норми міжнародного права є прямою перешкодою реалізації

Францією цього контракту стосовно держави-агресора.

Міжнародно-правове регулювання набагато ефективніше й оперативніше на регіональному рівні, зокрема, у сфері регулювання торгівлі зброєю. Так, 3 квітня 2013 р. підписано Міжнародний договір про торгівлю зброєю. Проект підтримали 154 з 193 держав-членів ООН. Проти прийняття документа висловилися три країни (Іран, КНДР і Сирія), ще 23 делегації утрималися. Серед тих країн, що утрималися, – Китай і Росія. Договір, що має набрати чинності після ратифікації 50-ма державами, досі не має юридичної обов'язковості. За всієї нагальної потреби цього регулювання, його безумовно позитивного значення, все ж треба констатувати, що, на жаль, цей договір не набере чинності в найближчому майбутньому, а особливо з огляду на нестабільність сучасного стану безпеки в Європі.

Тому щодо більшої ефективності регіонального регулювання насамперед треба зазначити, що в межах ЄС, членом якого є Франція та ще 27 європейських держав, існує спільна політика безпеки й оборони (далі – СПБО), що дозволяє ЄС чинити серйозний вплив на міжнародне життя. Європейський Союз розпочав формування СПБО в кінці ХХ ст., спираючись на вже накопичений світовим співтовариством у цілому й державами-членами ЄС зокрема, досвід і раніше створену ними міжнародно-правову базу. СПБО ЄС виступає одним із важливих елементів створення системи колективної безпеки не лише в Європі, а й загалом у світі [1, с. 3].

Тривалий час заходи в цій сфері проводилися поза межами права ЄС. Із кінця 1990-х рр. було взято курс на формування єдиного ринку озброєнь. Проте держави-члени вправі «закривати» в силу ст. 346 Договору про функціонування Європейського Союзу національні військові виробництва від іноземної конкуренції. Першими актами, що регулюють цю сферу, стали юридично необов'язковий Кодекс поведінки щодо експорту озброєнь, який встановив міні-

мальні вимоги до торгівлі озброєннями, і Кодекс поведінки щодо оборонних закупівель у державах-членах Європейського Союзу, що входять до Європейського оборонного агентства. Для координації взаємодії держав-членів у сфері озброєнь було створено Європейське оборонне агентство (далі – ЕОА), статус якого з набранням чинності Лісабонського договору закріплено в Договорі про Європейський Союз. Проте навіть після їх прийняття була збережена закритість національних ринків озброєнь, а нормативну базу, що регулює цю сферу, не можна назвати досконалою (наприклад, питання оборони не регулюються правом внутрішнього ринку ЄС). Одним зі способів вирішення проблеми стало перенесення політичних зобов'язань держав у сферу права ЄС: у 2008 р Рада ЄС прийняла Загальну позицію 2008/944/СВПБ [2], яка регулює загальні правила експорту військових технологій та обладнання, що замінила Кодекс поведінки щодо експорту озброєнь за збереження основних його положень. Наступним кроком стало часткове застосування механізмів регулювання внутрішнього ринку до європейського ринку озброєнь. Так, у 2009 р було прийнято Директиву 2009/81/ЄС про координацію процедур розміщення контрактів на виконання окремих робіт і надання послуг, укладення договорів поставки органами влади або установами, відповідальними за розміщення замовлень у сфері безпеки й оборони [3], спрямовану на гармонізацію національного законодавства в цій сфері, і Директиву 2009/43/ЄС про спрощення умов переміщення продукції, що має оборонне значення, територією ЄС [4], яка спрощує режим переміщення товарів за часткового збереження адміністративних бар'єрів.

Отже, до основних стримуючих регуляторів європейського ринку оборонної продукції можна віднести експортні обмеження, діяльність громадських організацій (30 червня 2014 р. саме демонстрація півсотні французьких активістів біля верфей компанії STX у місті Сен-Назер, де будуються «Містралі» для

російського флоту, привернула увагу до цієї проблеми), а також ініціативи урядів держав-членів щодо захисту національних ринків оборонної продукції.

Консолідовані договори Євросоюзу юридично закріплюють фрагментацію європейського оборонного ринку, виключаючи оборонне виробництво з виняткової наднаціональної компетенції. Так, ст. 296 Договору про заснування ЄС [5] і ст. 346(b) Лісабонського договору [6] дають право країнам-членам вживати всі необхідні заходи для захисту своїх національних інтересів у питаннях, пов'язаних із виробництвом, торгівлею зброєю, боеприпасами й військовими матеріалами (до статті додається конфіденційний список подібної продукції, який був уперше затверджений Радою ЄС у 1958 р. (Рішення № 255/98, регулярно оновлюється)).

Прийняття Директиви 2009/81/ЄС та Директиви 2009/43/ЄС є найважливішою нормативною реформою на шляху до більш справедливого й ефективного оборонного ринку ЄС завдяки зменшенню перешкод для обігу оборонної продукції всередині ЄС, відкриваючи доступ компаніям із третіх країн, тобто спрямовану на лібералізацію ринку зброї. Після прийняття двох згаданих ключових Директив основні зусилля Комісії ЄС спрямовані на інструменти й механізм їх впровадження, оцінку та контроль реалізації. Визначальне значення має створена Комісією ЄС Робоча група з оборонної промисловості й ринків, яка проводить моніторинг виконання обох директив та оцінку необхідності прийняття додаткових актів щодо зміцнення внутрішнього європейського оборонного ринку. Робоча група також бере активну участь у розробці напрямів реструктуризації Європейської військово-технічної та військово-промислової бази [7].

Разом із тим у 2008 р. Рада ЄС прийняла Спільну позицію 2008/944/СВПБ, що регулює загальні правила експорту військових технологій та обладнання. Відповідно до положень цього документа та в межах ст. 346 Договору про функціонування Європейського Со-

юзу держави-члени ЄС, визнаючи особливу відповідальність держав-експортерів військових технологій та обладнання, несуть юридичний обов'язок дотримуватися критеріїв, наведених у Спільній позиції 2008/944/СВПБ. Крім того, уже в Преамбулі цього документа держави-члени зазначили, що сповнені рішучості запобігати експорту військових технологій та обладнання, які можуть бути використані для внутрішніх репресій, міжнародної агресії або порушення стабільності в регіоні.

Так, проаналізувавши критерії, можна зробити обґрунтований висновок щодо порушення Францією цього документа під час реалізації контракту на будівництво й постачання військово-дестантних кораблів Російській Федерації.

Перший критерій, присвячений повазі міжнародних зобов'язань і в разі встановлення санкцій Радою Безпеки ООН і Європейським Союзом, і за відсутності таких щодо Росії, формально не порушений.

Уже другий критерій стосовно оцінки дотримання прав людини в країні кінцевого призначення, а також дотримання цією країною міжнародного гуманітарного права в цій ситуації порушено. Це стосується також порушення прав людини в РФ і недотримання норм міжнародного гуманітарного права (наприклад, щодо заборони найманства). У такому разі, оцінивши ставлення країни-одержувача до відповідних принципів, встановлених міжнародними правовими документами з прав людини, держави-члени зобов'язуються відмовляти у видачі ліцензії на експорт, якщо є явний ризик, що підлягає експорту військова технологія чи техніка, яка може бути використана в репресивних цілях всередині країни; виявляти особливу обережність і пильність під час видачі ліцензій, розглядаючи кожну справу окремо й беручи до уваги характер військової технології чи обладнання для країн, де компетентними органами Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу або Ради Європи були відзначені випадки серйозних порушень прав людини. Держави-члени

зобов'язуються відмовляти у видачі ліцензії на експорт, якщо є явний ризик стосовно того, що підлягають експорту військова технологія чи обладнання, які можуть бути використані для скоєння серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

Третій критерій стосується існування напруженості або збройних конфліктів у країні кінцевого призначення. У експорті військових технологій або обладнання, здатних спровокувати чи продовжити збройні конфлікти або посилити наявну напруженість чи конфлікти в країні кінцевого призначення, може бути відмовлено.

Четвертий критерій дозволяє відмовитися від експорту військових технологій/озброєння з метою збереження миру, безпеки та стабільності в регіоні за очевидного ризику, що передбачуваний одержувач може використовувати експортовані військові технології або устаткування в цілях агресії проти іншої держави або для силового вирішення територіальних суперечок. Адже в цьому випадку наявний збройний конфлікт між одержувачем та іншою державою; є територіальні претензії до сусідньої держави, які одержувач раніше намагався або погрожував задовольнити за допомогою сили; імовірно використання військової технології чи обладнання в інших цілях, ніж законне право на національну безпеку й оборону одержувача; необхідність не чинити істотного негативного впливу на стабільність у регіоні. Усі ці положення порушуються РФ, адже також необхідно враховувати й наступальне призначення «Містралів».

Відносини з Україною мають стратегічне значення для ЄС, особливо після підписання Договору про асоціацію, тому Франція порушує також п'ятий критерій Спільної позиції, який полягає в тому, що держава-член повинна враховувати ситуацію потенційного впливу експортованих військових технологій або обладнання на їх інтереси у сфері оборони й безпеки, а також на інтереси дружніх, союзних та інших держав-членів, одночасно визнаючи, що цей фактор

не повинен впливати на розгляд критерію щодо дотримання прав людини, миру, безпеки та стабільності в регіоні, а також враховувати ризик використання обговорюваних військових технологій або обладнання проти власних збройних сил чи збройних сил інших держав-членів та дружніх і союзних країн. Агресивна поведінка проти України з боку РФ як дружньої ЄС країни підпадає під обмеження експорту зброї, встановлене п'ятим критерієм. Визнаним фактом із боку навіть міжнародних організацій (наприклад, Організація з безпеки та співробітництва в Європі) є постачання зброї з боку РФ ополченням ЛНР і ДНР, проти яких Україна проводить антитерористичну операцію та домагається визнання їх як терористичних організацій.

А отже, шостий критерій також порушується, оскільки необхідно оцінювати поведінку країни-покупця щодо міжнародного спільноти, особливо її ставлення до тероризму, характер її альянсів і дотримання міжнародних норм. Тобто до уваги беруться відомості щодо підтримки або стимулювання тероризму та міжнародної організованої злочинності країною-покупцем, дотримання нею міжнародних зобов'язань, зокрема відмови від використання сили, у томі числі згідно з міжнародним гуманітарним правом, а також дотримання режиму нерозповсюдження та інших питань у сфері контролю озброєння та роззброєння, зокрема підписання, ратифікації та виконання відповідних конвенцій щодо контролю озброєння та роззброєння.

Порушується також сьомий критерій стосовно існування небезпеки, пов'язаної з тим, що військові технології або обладнання можуть бути переадресовані всередині країни покупця або реекспортовані за небажаних обставин. Адже російські засоби озброєння періодично «знаходяться» на території проведення АТО на Донбасі. Особливо це стосується наявності ризику того, що така технологія або техніка може бути передана терористичним організаціям або індивідуальним терористам. У світлі дії економічних санкцій світового співтовариства

щодо РФ останній критерій стосовно сумісності експорту військових технологій або обладнання з технічними й економічними можливостями країни-одержувача, беручи до уваги бажаність того, що ці країни повинні задовольняти свої законні потреби в галузі безпеки й оборони з мінімальною затратою людських та економічних ресурсів на озброєння, також є сумнівно виконаним. Адже передбачуваний експорт може серйозно перешкоджати стійкому розвитку країни-покупця.

На основі проведеного аналізу можемо говорити про порушення акта ЄС, що має обов'язкову юридичну силу для країн-членів ЄС, а отже, виконання договору на побудову й постачання десантно-вертолітних кораблів-доків типу «Містраль» для російського флоту Францією є неможливим, а його потенційне розірвання в односторонньому порядку є обгрунтованим із юридичної точки зору, незважаючи на вжиті РФ заходи щодо захисту своїх майнових прав шляхом отримання сертифікату кінцевого користувача.

На сьогодні припинення будь-якої економічної підтримки, а особливо військово-технічного співробітництва з РФ, є нагальною необхідністю та єдиною можливістю ефективних превентивних заходів стосовно країни-агресора. Лише врахування негативного історичного досвіду європейських країн щодо проведення політики «умиротворення» агресора допоможе якомога швидше зупинити військові дії на Донбасі та ліквідувати загрозу міжнародному миру й безпеці у світі.

Ключові слова: експорт озброєння, агресор, політика умиротворення, «Містраль», критерії експорту озброєння, збройний конфлікт.

У статті досліджено питання можливого впливу на державу-агресора шляхом обмеження експорту зброї й озброєння для якомога швидшого припинення військових дій й недопущення розростання військового конфлікту. Звернено увагу на істо-

ричний аналіз передумов військових конфліктів із точки зору реакції міжнародної спільноти на передвоєнні дії агресора в ХХ столітті й можливості перенесення цього досвіду на події в Україні. Подано міжнародно-правову оцінку виконання контракту між Францією та Російською Федерацією на будівництво десантно-вертолітних кораблів-доків типу «Містраль» для російського флоту. Досліджено існуючі в Європейському Союзі обов'язкові нормативні критерії експорту військових технологій та обладнання.

В статье исследуются вопросы возможного влияния на государство-агрессора путем ограничения экспорта оружия и вооружения для скорейшего прекращения военных действий и недопущения разрастания вооруженного конфликта. Обращается внимание на исторический анализ предпосылок военных конфликтов с точки зрения реакции международного сообщества на предвоенные действия агрессора в ХХ веке и возможности переноса данного опыта на события в Украине. Дана международно-правовая оценка выполнения контракта между Францией и Российской Федерацией на строительство десантно-вертолетных кораблей-докков типа «Мистраль» для российского флота. Исследованы существующие в Европейском Союзе обязательные нормативные критерии экспорта военных технологий и оборудования.

The article examines the possible impact on the state-aggressor by restricting exports of arms and weapons as soon as possible for the cessation of hostilities to prevent the proliferation of military conflict. Attention is paid to historical analysis prerequisites military conflicts in terms of the international response to the pre-action aggressor in the twentieth century and the possibility of transferring this experience to the events in Ukraine. This international legal assessment of the contract between France and Russia on the construction of heli-

copter landing ship dock type "Mistral" for the Russian fleet. The existing European Union regulatory criteria required of exports of military technology and equipment.

Література

1. Слепак В.Ю. Правовые аспекты общей политики безопасности и обороны Европейского Союза : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.Ю. Слепак ; Московская государственная юридическая академия имени О.Е. Кутафина. – М., 2010. – 28 с.
2. Общая позиция Совета Европы 2008/944/ОВПБ, определяющая единые правила, регулирующие контроль экспорта военных технологий и оборудования, от 8 декабря 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kiev.convdocs.org/tw_files2/urls_11/516/d-515314/7z-docs/1.pdf.
3. Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts by contracting authorities or entities in the fields of defence and security, and amending Directives 2004/17/EC and 2004/18/EC [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32009L0081>.
4. Directive 2009/43/EC of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 simplifying terms and conditions of transfers of defence-related products within the Community [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:146:0001:0036:en:PDF>.
5. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/page7.
6. Договір про функціонування ЄС // Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) : [хрестоматія] / упоряд. Б.В. Бабін. – О. : Фенікс, 2012. – С. 171.
7. Дегтерева Е.А. Формирование европейского оборонного потенциала: новые вызовы и возможности для России / Е.А. Дегтерева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eurasian-defence.ru/node/23679>.